

SITUAȚIA ECONOMICĂ A BANATULUI ÎNTRE ANII 1934–1937

Eusebiu NARAI

Universitatea de Vest din Timișoara

România a cunoscut importante prefaceri în evoluția economiei sale, care vor da o anumită trăsătură încadrării sale în relațiile economice internaționale, după 1934. Astfel, una din trăsăturile caracteristice ale dezvoltării economice a României o constituie „*dinamica sa susținută, evoluția sa ascensională, proprie fazei de redresare a ciclului conjunctural care a început după ieșirea din marea criză din 1929–1933*”. România continuă să se dezvolte ca un stat național unitar, având un cadru juridico-internațional și condiții economice care au făcut posibilă o accelerare a ritmului de evoluție capitalistă, ceea ce a creat condiții pentru ridicarea nivelului de progres și civilizație a țării.

Este perioada în care acumulările realizate în etapele anterioare, ca urmare a înfăptuirii unității depline a statului român în 1918, și-au spus cuvântul, economia atingând cel mai ridicat indice al dezvoltării sale în timpul regimului democratic. În comparație cu perioada anterioară a evoluției economice a statului român, complexul economic național înregistrează o dezvoltare mai accentuată, fiind determinată de ritmurile mai alerte ale creșterii producției și productivității muncii, de vehicularea unor mijloace financiare mai mari, care sunt dirijate mai ferm și după unele norme de planificare economică, de antrenarea în procesul distructiv a unor importante contingente de salariați, de sporirea gradului de calificare și competență a personalului muncitor, etc. Toate acestea concură la conturarea pregnantă a unor **direcții evolutive ale economiei românești** care, în esență, pot fi sintetizate în următoarele: modificarea raportului dintre ramurile agricole și neagricole în favoarea celor din urmă prin creșterea ponderii industriei în cadrul produsului social total și a venitului național; creșterea mai accentuată a industriei extractive, metalurgice, alimentare, textile, pe ansamblul industriei; diversificarea mai accentuată pe ramuri și subramuri a industriei, lărgirea sortimentelor de mărfuri produse în țară; creșterea gradului de acoperire a necesităților consumului intern de produse industriale din producția țării; consumul pe cap de locuitor, deși se majorează, rămâne la un nivel scăzut în comparație cu cel înregistrat în țările avansate din punct de vedere industrial; agricultura cunoaște o relativă dezvoltare, mai ales prin procedee extensive, dar și prin mărirea suprafețelor plantelor industriale, prin creșterea producției la hectar, etc.; transporturile se dezvoltă și se modernizează, traficul de călători și de mărfuri crește considerabil; balanța comerțului exterior se schimbă treptat, în sensul scăderii importului de produse finite industriale și creșterii importului de materii prime și semifabricate necesare industriei; schimbările care au loc în economia românească deplasează, treptat, statul român din zona țărilor agrare în zona celor agrar-industriale, cu tendințe accentuate de rupere a echilibrului între cele două ramuri ale economiei naționale în favoarea industriei.

Așadar, preocuparea constantă a factorilor politici după anul 1933 o va constitui dezvoltarea forțelor de producție, ceea ce devenea posibil numai prin promovarea progresului tehnic, prin accelerarea și diversificarea industrializării și a întregii economii, prin sporirea investițiilor de capital, acordarea unei importanțe mai mari factorilor autohtoni – capital, forță de muncă și conducere –, restrângerea penetrației finanței străine, sporirea rolului intervenționist al statului în economie și al contribuției învățământului și științei la progresul economic²⁴.

Politica economică aplicată de stat în noua perioadă a accentuat măsurile de protecție a industriei, inițiată încă din anii crizei economice. Față de perioada anterioară, au sporit căile și mijloacele de sprijinire a dezvoltării industriei, a crescut interesul burgheziei pentru promovarea unor ramuri industriale de bază²⁵.

Un loc aparte în politica guvernului național-liberal au ocupat măsurile pentru crearea unei industrii puternice de echipament și armament. Astfel, din primele luni ale anului 1934, guvernul a pus în dezbaterea Consiliului de Miniștri problema înzestrării armate, devenită o necesitate pentru țara noastră, ca urmare a înarmării și tendințelor unor state de revizuire a tratatelor. În acest scop, oameni trimiși de guvern au făcut vizite în străinătate, unde s-a discutat cu reprezentanții mai multor firme în vederea creării industriei naționale de armament. Treptat, uzinele de la Cugir, Copșa Mică și Reșița au fost transformate în fabrici de armament.

Prin legea din 13 noiembrie 1934, Ministerul Apărării Naționale, împreună cu Subsecretariatul de stat al Aerului și Ministerul Armamentului, au fost autorizate să folosească „Fondul Apărării Naționale”, creat la Banca Națională a României, pentru „*cumpărarea de instalațiuni, împărțirea și repararea armamentului, munițiuni, echipament, harnașament*”.

În anul 1935 s-a întocmit un buget special pentru înarmarea țării, de 2 miliarde lei, în cei 4 ani de guvernare național-liberală investindu-se peste 19 miliarde lei pentru înzestrarea armatei. Pentru realizarea acestor sume s-a cerut tribut greu țării. Cheltuielile de înarmare au lovit nu numai în interesele muncitorilor și țăranilor, dar și în cele ale intelectualilor, micii burghezii și chiar a unei părți a burgheziei industriale și financiare²⁶.

Creșterea aportului industriei la mărirea produsului social total și a venitului național a fost, la rândul ei, nemijlocit legată de dezvoltarea într-un ritm mai rapid a producției mijloacelor de producție față de producția mijloacelor de consum. Între anii 1934–1938 producția mijloacelor de producție a crescut cu peste 26%, iar producția mijloacelor de consum cu aproximativ 14%, ceea ce a dus la o apropiere destul de mare a celor două grupe în structura de ansamblu a producției acestei ramuri.

Dintre ramurile industriale, în perioada 1933–1938, cea mai mare dezvoltare a cunoscut industria metalurgică, ce lucra și pentru înzestrarea armatei, care și-a mărit valoarea producției cu peste 260%, capitalul investit cu aproximativ 150%, iar personalul ocupat în producție cu cca 197%. O creștere importantă a înregistrat industria textilă, care și-a sporit valoarea producției cu aproape 24%, capitalul investit cu aproximativ 145% și personalul ocupat în producție cu 194%; industria chimică (a petrolului); industria pielăriei, ș.a.²⁷

Cu toate aceste progrese, industria era departe de a corespunde unei dezvoltări puternice a forțelor de producție. Ea avea o bază tehnico-materială îngustă și incompletă, ceea ce nu putea asigura dezvoltarea multilaterală, rapidă și la nivel tehnic ridicat a întregii economii. Industria avea o structură incompletă, inegală în cadrul economiei și disproporționată pe teritoriul național, iar ramurile de bază – industria siderurgică, metalurgică, chimică, construcțiile de

²⁴ Mușat/Ardeleanu 1988, p. 4–5.

²⁵ Mușat/Ardeleanu 1988, p. 13.

²⁶ Sonea/Sonea 1978, p. 73.

²⁷ Sonea/Sonea 1978, p. 87.

mașini, energetică, electrotehnică – erau cu mult sub nivelul cerințelor reproducerii lărgite a economiei naționale. De asemenea, insuficienta dezvoltare a acestor ramuri menținea economia României în strânsă dependență față de monopolurile străine pentru produsele industriale de tehnicitate înaltă, mai ales mașini, instalații, utilaje, care erau asigurate în cea mai mare parte, 70–90%, de pe piețele externe. Totodată, industria românească din perioada antebelică, cu un asemenea nivel tehnic, nu era capabilă să asigure o valorificare corespunzătoare a bogățiilor naturale ale țării, care erau utilizate atât la consumul intern, cât și la export într-o formă primară, de materie primă, combustibil sau semifabricate, ca petrolul, lemnele, gazele naturale, etc.

De altfel, și înzestrarea tehnică a industriei românești arată aceeași situație. Majoritatea covârșitoare a întreprinderilor industriale, și în primul rând cele din industria grea, se găseau – din acest punct de vedere – mult în urma întreprinderilor similare din țările capitaliste dezvoltate. Totuși, unele întreprinderi – de exemplu „Malaxa”, „Reșița” – se situau la nivelul celor mai moderne întreprinderi mecanizate din Europa. La fel, întreprinderi ale industriei textile erau înzestrate cu cele mai noi mașini, iar în ce privește unele brevete de fabricație, acestea întreceau nivelul unora similare din alte țări cu tradiție în acest domeniu²⁸.

Viața economică în fostul județ Caraș-Severin se concentra, în această perioadă, în jurul U.D.R.-ului. La scurt timp după încheierea Primului Război Mondial, noua societate U.D.R. a devenit proprietara următoarelor **obiective** în județul Caraș-Severin:

– uzinele de la Reșița, Anina; *fabrica de mașini agricole* de la Bocșa; *minele* de la Moravița (Ocna de Fier); *minele de cărbune* de la Anina, Secu, Doman.

– unele *mine inactive* (aramă și aur) de la Oravița, Ciclova, Sasca; *minele de pirită* de la Moldova Nouă.

– *concesiunea minelor* de la Delinești (fier și mangan), Armeniș (fier și lignit), Caransebeș și Bozovici; *minele de aramă și de fier* de la Dolni Lupkova.

– domeniile în suprafață totală (după reforma agrară din 1921) de 95.803 ha, din care 88.248 ha *păduri*. Pe aceste domenii funcționau: 4 *fabrici de cherestea* (Anina, Vasiova, Văliug, Zăvoi); o *vărărie* (Colțani); o *instalație de mărunțit lemne* la Reșița; 134 km *căi ferate* proprii; 103 km *canale de plutit*; 3 *vii* (Ramna, Tirol, Moldova Nouă); două *pisciculturi* (Văliug și Anina); 8 *lacuri* și 27 *depozite de desfacere*.

În același timp, U.D.R. a preluat participațiile STEG la următoarele întreprinderi afiliate: Societatea Română pentru Industria Distilării Lemnului; Societatea Industriei Fierului Nădrag; Industria Forestieră Nădrag; Industria Morăritului din Banat; societăți metalurgice din Serbia, Bulgaria ș.a. În acest fel, U.D.R., de la nașterea ei, a dobândit, alături de patrimoniu, și situația privilegiată avută de STEG²⁹.

În perioada 1920–1934, U.D.R.-ul era controlat, în principal, de către societățile STEG și Vickers³⁰. La data de 1 februarie 1934, la Monaco se constituie un holding, „Compagnie Européenne des Participations Industrielles” (C.E.P.I.), care își asigură influența hotărâtoare asupra U.D.R.-ului. Din societate fac parte importanți industriași austrieci, români, francezi și englezi, printre care Adalbert Veith, Max Auschnitt, Nicolae Malaxa, Paul Gauthier și Douglas Vickers³¹. În același an, uzinele reșițene beneficiază masiv de comenzi de armament și încep să se specializeze în producția de tunuri antitanc și antiaeriene, aruncătoare de grenade, mine marine și alte armamente moderne. Un contract de parteneriat cu uzinele

²⁸ Mușat/Ardeleanu 1988, p. 25.

²⁹ Manolescu (coord.) 1996, p. 68.

³⁰ Manolescu (coord.) 1996, p. 115–116.

³¹ Hromadka 1995, p. 102.

engleze Vickers-Armstrong, încheiat la 21 mai 1934, furnizează U.D.R.-ului know-how-ul necesar³².

Necesitatea creșterii producției de cocs locale a determinat ca, în același an (1934), să fie dezafectată vechea fabrică de la Anina, construită în 1913, realizându-se – la Reșița – o secție nouă, cu o suprafață de 1.200 m². Pusă în funcțiune eșalonat în 1934–1935, folosind și o parte din utilajele de la Anina, noua secție folosea drept materie primă cărbuni de la Doman, Secu și Anina, făcându-se și experimentări cu cărbuni de la Petroșani. Ca produse secundare se obțineau acelea care se distilau la fabrica de la Vasiova, precum și sulfat de amoniu, acid sulfuric și gaze de cocserie, folosite la încălzirea cuptoarelor Martin; tot acum, Oțelăria Martin dispunea de 6 cuptoare cu o capacitate de 33 tone³³. În anul 1934 se semnalează, printre altele, punerea în funcțiune a instalației de preparare a apei amoniacale la cocserie și a instalației pentru brichetarea cărbunilor³⁴.

Importanța U.D.R.-ului în cadrul economiei românești rezidă și în comenzile, numeroase de altfel, primite din partea statului. Astfel, spre exemplu, în luna iunie 1934 C.F.R. a comandat – de la U.D.R. – 1.600 vagoane șine; se aprecia că, prin această comandă, „U.D.R. va avea de lucru, la secția șine, timp de un an”³⁵. Aprecierea de care se bucura U.D.R.-ul în plan industrial este relevată și de acordul de colaborare semnat – la 4 decembrie 1934 – între U.D.R. și ASTRA-UNIO ROMLOC-Atelierele VULCAN București, pentru structura producției și vânzarea produselor în România³⁶. La sfârșitul aceluiași an apar modificări semnificative în compoziția etnică a U.D.R.-ului în favoarea elementului românesc, în concordanță cu schimbările impuse de guvern în domeniul economic. Astfel, de pildă, la Reșița, Alx. Popp preia de la Nikolaus Balint postul de director la secția de construcții de mașini; la Steierdorf-Anina, Vasile Poboran (Ponoran) preia postul lui Adalbert Ferrand; în urma acestor schimbări, secțiile uzinale ale U.D.R. sunt conduse, acum, aproape exclusiv de către ingineri români. Mai mult chiar, U.D.R.-ul încheie anul 1934 cu un venit net declarat de 55 milioane de lei, un bilanț strălucit³⁷. Trebuie subliniat faptul că, față de beneficiul net al U.D.R.-ului (55 milioane lei), suma diverselor fonduri create din profitul real ajunsese la 70 milioane lei³⁸.

Compoziția etnică a diferitelor secții ale U.D.R.-ului continua – și în anul următor (1935) – să stea în atenția unor sindicate cu tendințe de dreapta, precum Sindicatul Național Român, și a unor publicații care le împărtășeau convingerile. Astfel, săptămânalul „Glasul Muncitorului Român” (GMR) – în numărul său din 26 mai 1935 – susținea următoarele: „din 20 secții, români sunt 552 și minoritari 552; procentual – după specialitate – avem: români cu specialitate – 12,6% și români fără specialitate – 37,4%, minoritari pe specialitate – 34,6% și minoritari fără specialitate – 15,4%; deci, raportul în specialitate la secțiile de mai sus este 1:3, iar invers este raportul la cei fără specialitate”³⁹. În același an, la data de 30 iunie, în cuprinsul dării de seamă a adunării Consiliului de Administrație U.D.R., Max Auschnitt evidențiază reducerea cheltuielilor de conducere și a cheltuielilor generale de la 105 milioane lei la doar 41 milioane lei⁴⁰. De asemenea, în adunarea generală a Societății U.D.R. din 22 iulie 1935 a fost ales noul consiliu de administrație al societății, consiliu din care făceau parte acum: general adjutant Ernest Baliff, C. Bușilă, Gr. Carp, N. Malaxa, A. Mocsonyi și P. Papacostea⁴¹.

³² Hromadka 1995, p. 102.

³³ Perianu 1996, p. 82.

³⁴ Manolescu (coord.) 1996, p. 157.

³⁵ *Unirea Română*, Timișoara, anul IV, nr. 789, 17 iunie 1934, p. 4.

³⁶ Manolescu (coord.) 1996, p. 158.

³⁷ Hromadka 1995, p. 103.

³⁸ Manolescu (coord.) 1996, p. 147.

³⁹ *Glasul Muncitorului Român (în continuare GMR)*, Reșița, anul III (cenzurat), nr. 21, 26 mai 1935, p. 1.

⁴⁰ Manolescu (coord.) 1996, p. 148.

⁴¹ *GMR*, Reșița, anul III (cenzurat), nr. 31, 4 august 1935, p. 3.

Într-o perioadă relativ scurtă (1934–1936), la U.D.R. intră în funcțiune două baterii de câte 12 cuptoare de cocsificare⁴². În anul 1936 are loc, la Monaco, înființarea societății holding „CENTRIND” (Société pour centralisation des industries), cu un capital de 10 milioane franci; membrii fondatori erau aceiași protagoniști: grupul Max Auschnitt-Reșița și grupul Malaxa București⁴³. La finele anului 1936, U.D.R.-ul realiza un câștig net de 90 milioane lei⁴⁴.

Anul 1937 reprezintă un moment de cotitură pentru societatea românească în totalitatea ei. Trebuie, astfel, să evidențiem ca deosebit de important primul pod sudat din România (se pare că este cel de-al treilea din Europa), având o deschidere de 30 m și legând orașul Reșița de cartierul Stavila; ulterior, uzinele au realizat, tot în Reșița, cel de-al doilea pod, cu deschidere de 32 m⁴⁵.

Printre personalitățile ce se cuvin a fi remarcate, în legătură cu fabricația de poduri și construcții metalice, putem aminti pe: ing. Johann Janzer și ing. A. Gumann (șefi de secție), prim-inspector ing. Aurel Liteanu, insp. ing. Rudolf Munster, ing. Liviu Ioanovici, ing. Ioan Pavlovici, ing. Duiliu Sfințescu; funcționarii tehnici G. Speck, A. Willinger și H. Herglotz sau pe Ludovic Biefel, cel care a condus lucrările de realizare a primului pod sudat din România⁴⁶.

Creșterea traficului de călători și necesitatea de a mări tonajele garniturilor și viteza lor de circulație, toate acestea au determinat proiectarea și execuția, începând din 1937, a locomotivei tip 142.000 (Berkshire). Având o greutate aderentă de 73 tone, ea lucra cu aburi supraîncălziți la 15 atmosfere și putea dezvolta o viteză de 110 km/h⁴⁷. Nu este lipsit de importanță faptul că, în anul 1937, U.D.R. a construit și două locomotive Diesel cu tracțiune mecanică, pentru o carieră de piatră la Șanovița (lângă Lugoj), destinate unei linii cu ecartament de 600 mm⁴⁸.

În luna iunie 1937 au intervenit, din nou, câteva schimbări în conducerea U.D.R. Consiliul de Administrație al Uzinelor de fier din Reșița a reales ca președinte pe generalul-adjutant E. Baliff și ca vicepreședinte pe Douglas Vickers, iar N.P. Ștefănescu, Max Auschnitt și Ion Săvescu au fost realesi ca membri în Comitetul de Direcție⁴⁹. Între timp au intervenit două evenimente de o importanță majoră pentru soarta U.D.R.-ului: pe de o parte, s-a organizat cartelul „Biroul de raționalizare a producției” (Reșița, Astra, Unio, Romloc, Vulcan), pentru stabilirea sortimentelor producției metalurgice și cotele de producție care reveneau fiecărei întreprinderi participante; pe de altă parte, s-a înființat „Biroul de evidență a vânzării metalelor” (Bevemet) – între societățile Reșița, Astra, Unio, Romloc, Metalurgica, Metrom, Titan-Nădrag-Călan, Industria Fierului Vulcan – care reglementa producția și desfacerea produselor metalurgice neferoase⁵⁰. La sfârșitul anului 1937, profitul net al Societății U.D.R. se ridica la suma de 115 milioane lei, comparativ cu capitalul social al aceleiași societăți (825 milioane lei)⁵¹.

Bogațiile subsolului bănățean, varietatea lor, existența unei forțe de muncă relativ calificate și suficiente au determinat guvernul român să acorde o atenție tot mai mare minelor din Banat. Cărbunile și minereul din această zonă constituiau o sursă importantă de materie primă și energie, înlesnite spre valorificare de căile de transport destul de numeroase.

⁴² Manolescu (coord.) 1996, p. 148.

⁴³ Manolescu (coord.) 1996, p. 128.

⁴⁴ Hromadka 1995, p. 106.

⁴⁵ Perianu 1996, p. 84.

⁴⁶ Perianu 1996, p. 85.

⁴⁷ Perianu 1996, p. 165.

⁴⁸ Perianu 1996, p. 166.

⁴⁹ *Curierul Banatului*, Timișoara, anul XVIII, nr. 26, 24 iunie 1937, p. 2.

⁵⁰ Manolescu (coord.) 1996, p. 149.

⁵¹ Manolescu (coord.) 1996, p. 140.

Pentru a asigura o continuă sporire a producției miniere în Banat, numeroși reprezentanți ai autorităților vor vizita minele în acești ani, luând o serie de măsuri și în vederea menținerii liniștei sociale.

Menționăm faptul că minele din sudul Banatului asigurau o parte a combustibilului și a materiei prime necesare, în special, uzinelor din Reșița, dar erau folosite și în alte sectoare ale economiei naționale. De pildă, minereul de la Ocna de Fier, a cărei producție a atins – în 1930 – peste 24.000 tone, era folosit mai ales la cuptoarele Reșiței. În anii 1931–1933, producția de minereu a scăzut mult la această mină, înregistrând, apoi, o creștere continuă. În 1935, minele de la Anina aveau o capacitate de 100 vagoane de cărbuni pe zi.

Producția minei Doman este mai redusă, de numai 15 vagoane pe zi. La o depărtare de 32 km de Reșița se aflau minele de fier de la Delinești, cu o producție anuală variind între 3–6.000 tone. Minele aveau legătură cu uzinele din Reșița prin căi ferate cu ecartament îngust și normal.

Concentrați într-o zonă relativ restrânsă, cu legături intense între diferitele centre locuite de muncitori, și mai ales cu Reșița, zona minieră a Banatului reprezenta o importantă forță a proletariatului bănățean. De pildă, la Anina existau în jur de 3.000 de angajați, la Doman în jur de 800 lucrători, la Secul numărul angajaților a ajuns până la 300, la Ocna de Fier în jur de 100.

După criza economică din 1929–1933 se înregistrează o sporire a producției și în zona minieră din Banat. Creșterea producției în minele din Banat nu s-a făcut prin îmbunătățirea înzestrării tehnice, prin modernizarea metodelor și a utilajelor de extracție, ci – așa cum reiese din documentele timpului – printr-o tot mai intensă exploatare a minerilor⁵².

Orașul Reșița a fost considerat – din vechi timpuri – ca un bun vad comercial. Aici își desfășeau mărfurile negustori din Lugoj, Timișoara, Arad, Gătaia, Deta etc. Târgurile se organizau de două ori pe săptămână (marți și vineri). Aveau loc mari târguri anuale, la „Lăsatul Secului” și la începerea iernii. Până în anul 1935, comerțul se desfășura numai în sectorul particular, când s-a înființat prima cooperativă de consum „Munca”, cu circa 300 de membri; aceasta avea – ca principal obiectiv – asigurarea aprovizionării populației la prețuri stabile și o redistribuire judicioasă a beneficiilor cooperativei. În același timp, în Reșița existau și două magazine ale U.D.R.-ului, așa-numitele „economate”, care asigurau – pentru angajații uzinei – produsele alimentare și nealimentare necesare, plata făcându-se prin rețineri din salariu⁵³. Trebuie subliniat, de asemenea, faptul că – în anul 1930 – existau, în Reșița, 177 de firme comerciale⁵⁴.

Alături de județul Caraș, în perioada studiată se remarcă o înviore a activității economice și în județul Severin.

Centrul industrial metalurgic Nădrag a fost fondat în anul 1846, când s-au pus bazele societății „Sizdovarer Eisenwerk Gewerkschaft”, iar în 1871 această societate se transformă în „Nadrager Eisen Industrie Gesellschaft”. În anul 1924 ia ființă Societatea Anonimă Română „Uzinele Metalurgice Unite Titan-Nădrag-Călan”⁵⁵. De fapt, monopolul „Titan-Nădrag-Călan” s-a creat prin fuzionarea uzinelor „Titan” din Galați cu uzinele din Nădrag și Călan, la care aderă și uzinele din Ferdinand (1927), fiind – ca pondere industrială – a doua societate industrială după U.D.R.; aparținea familiei Auschnitt și unui grup de trei bănci engleze. În anul 1926 intră, alături de alte monopoluri din țară, în sindicatul metalurgic „Socomet” („Societatea pentru comerțul produselor metalurgice”)⁵⁶. După naționalizare, această întreprindere poartă numele

⁵² Munteanu 1969, p. 147–148.

⁵³ Zahiu (coord.) 1971, p. 257.

⁵⁴ Zahiu (coord.) 1971, p. 259.

⁵⁵ Popescu 1972, p. 171.

⁵⁶ Radulovici/Ieli 1975, p. 313.

de uzina „Ciocanul” Nădrag⁵⁷. În perioada 1934–1938, uzinele Nădrag au cunoscut o intensă dezvoltare: s-au investit sume mari, s-au creat noi secții, s-au făcut schimbări și transformări la laminoare, atelierul mecanic, zincuire, fabrica de sobe și mașini de gătit, mărindu-se – în acest fel – capacitatea de producție a uzinelor, care a atins, în anul 1938, cel mai înalt coeficient de producție. Din analiza dărilor de seamă anuale ale Consiliului de Administrație pe anii 1933–1938, reiese că „în timp de 6 ani s-au obținut beneficii mari, capitalul social s-a mărit de la 300 milioane la 500 milioane lei, iar acționarilor li s-a achitat pe anul 1938, ca beneficiu net, prin dividende, suma de 90 milioane lei”⁵⁸.

Începând din anii 1925–1926 și până în 1937, producția de oțel Siemens Martin a României a fost realizată în exclusivitate de uzinele Reșița și Ferdinand⁵⁹. Pentru elaborarea oțelului S.M., uzina Ferdinand a utilizat – ca materii prime – fierul vechi și fonta în stare solidă. Participarea acestor materii prime în tona de oțel a suferit schimbări apreciabile, determinate de posibilitățile de aprovizionare și de nivelul prețurilor de achiziționare. Concomitent cu punerea în funcțiune a Oțelăriei S.M. au fost puse în funcțiune și laminoarele de tablă subțire și de profile⁶⁰.

În reședința județului Severin (Lugoj) s-au făcut îmbunătățiri edilitare considerabile: a fost modernizată fabrica de gheață comunală; a fost regulat malul Timișului; Abatorul comunal s-a transformat în Abator-export; au fost construite șase cantoane pentru încasatori, la bariere; a fost amenajat aeroportul din localitate; s-a înființat un stadion sportiv, luând ființă trei parcuri noi și ridicându-se opt monumente, „*deci mai multe ca la Timișoara, în semn că vibrează încă foarte viu sufletul plin de emoție și însuflețire al lugojenilor*”. Serviciul tehnic local a fost înzestrat cu un autocamion basculant; străzile au fost presărate cu fântâni arteziene, împietruite cu piatră spartă și pavate; în vederea acestor lucrări, Primăria lugojeană a cumpărat o carieră de piatră⁶¹.

Realizări frumoase s-au făcut și prin electrificarea satelor din județul Severin. Astfel, comunele: Sacul, Nădrag, Caransebeșul Nou, Ruschița, Mărul, Căvăran, Ferdinand și Făget și-au instalat rețele proprii; Ministerul Lucrărilor Publice a introdus curentul electric în comunele Cornea, Cuptoare, Domașnea, Pecenișca, Mehadia, Plugova, Iablanița, Topleț și Bârza⁶².

Ziarul *Unirea Română* deține numeroase informații privind Caransebeșul: în ceea ce privește industria se menționa faptul că „*toate arterele pe care ar mai putea respira orașul Caransebeș sunt concesionate și cam umflate de minoritari, industria se află peste 80 la sută în mâinile lor, cu toate că sunt în proporție mică față de alte orașe*”; în privința meseriilor se preciza că „*meseriile merg prost, poate fiindcă aici procentul de români este mai mare, dar meseriile rentabile sunt în mâinile minoritarilor*”; viața comercială era considerată „*destul de ponderoasă și accentuată*”, însă „*ceea ce este caracteristic este dominația minoritară*”, „*depozitele de coloniale sunt în mâna minoritarilor afară de unul, de unul singur*”, „*manufactura este toată în mâna lor*”, iar „*românii n-au nimic*”; situația în instituțiile statului era identică cu cea din industrie, meserie și comerț – „*funcționărima este pestriță, tribunalul este mai puțin pestriț, și școlile, primăria este avută în asemenea specimene care știi că mănâncă pâine românească, și, totuși, tăgăduiesc că trăiesc într-o Românie Mare*”, dar se menționa faptul că „*Comunitatea de Avere este în afară de orice pericol, aici reacționează conștiința grănicerească contra oricărui atentat de proțăpire a vreunui individ străin cu suflet de poporul român*”; nici situația restaurantelor nu era mai bună – „*cele mari sunt concesionate de minoritari, iar îndrăzneala pe care o are cineva să intre aici să ia masa sau să*

⁵⁷ Popescu 1972, p. 171.

⁵⁸ Popescu 1972, p. 179.

⁵⁹ Mărgan 1996, p. 77.

⁶⁰ Mărgan 1996, p. 80–81.

⁶¹ Grofșorean 1946, p. 68–69.

⁶² Grofșorean 1946, p. 71.

*consume ceva, este un act de curaj, pentru un buzunar modest/ Te jupoaie, fiindcă sunt numai două...*⁶³.

Pentru Orșova și împrejurimile sale din Clisura Dunării, care s-au dezvoltat din cele mai vechi timpuri în strânsă legătură cu ținutul învecinat al Severinului, înlăturarea – prin istoricele hotărâri de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 – a barierelor nenaturale ale granițelor care mai sfârtecau trupul țării până la acea dată, a însemnat începutul unei noi perioade de dezvoltare⁶⁴.

Este edificator, pentru efervescenta activității economice în Clisura Dunării după desăvârșirea unității de stat, exemplul fabricii textile „Eșelnița”, care și-a reînceput activitatea în 1920, cu 10 războaie. În decursul unui singur deceniu, cu toată criza care a avut loc în acest răstimp, capitalul întreprinderii s-a ridicat – în 1934 – până la 1.515.691 lei, puterea instalată la 60 H.P., iar numărul salariaților la 94.

Condițiile propice dezvoltării industriei textile, forța de muncă ieftină și posibilitățile de transport favorabile au determinat înființarea și a altor două întreprinderi textile în Orșova. În anul 1923 a luat ființă fabrica textilă „Dunăreana”, având la început 10 războaie și o forță instalată de 37,5 H.P.; în anul 1931 și-a început producția fabrica de pânză „Țesătoria anglo-română – Orșova” devenită, în 1935/36, „Jandera”. Odată cu schimbarea denumirii și a proprietarilor, întreprinderea „Jandera” a cunoscut o continuă și intensă prosperitate. În anul 1937 s-au adus modificări capitalului și investițiilor, capitalul fiind majorat de la 5.200.000 lei la 15.800.000 lei; investițiile noi s-au cifrat la 1.036.256 lei, astfel că valoarea totală a investițiilor făcute de societate a atins – la sfârșitul anului 1937 – suma de 18.707.717 lei. Valoarea totală declarată de întreprindere, după prețul de vânzare al mărfurilor în cursul anului 1937, s-a ridicat la 89.532.208 lei, cifră de afaceri apreciabilă⁶⁵. Un alt indiciu al procesului ascendent de dezvoltare capitalistă și de lărgire a câmpului activității economice în Clisura Dunării este și înființarea altor întreprinderi. În primii ani de după război au fost puse în funcțiune noi exploatari în industria extractivă: minele de fier din Eșelnița ale lui Honicka și Fölker, minele de fier „Erzbergbau A.G.” din Ogradena și minele de magnetită din Iablanița. În anul 1920, în Orșova a luat ființă o fabrică de oțet din spirt „S.A. Patria”, cu un capital românesc de 150.000 lei la deschidere. În anul 1926 își încep activitatea alte două unități economice: atelierul mecanic de tâmplărie „Cerna” din Orșova și atelierul de țigări de foi „Ada-Kaleh”, pe insula cu același nume, situată în apropierea Orșovei. Atelierul „Cerna” avea o capacitate de prelucrare de 200 m³ lemn și producea mobilă și tâmplărie de binale. În schimb, atelierul de țigări de foi „Ada-Kaleh”, ale cărui investiții nu au sporit decât până la 985.255 lei în anul 1937, producea cu regularitate în jur de 2.500.000 bucăți țigări anual, în valoare de 6.250.000 lei, câștigându-și un renume în branșa țigărilor de foi. Aducând beneficii importante C.A.M.-ului (Casa Autonomă a Monopolurilor – *n.n.*), atelierul asigura, și pentru o bună parte a populației din insulă (cca 90–100 de lucrători), posibilitatea de a-și câștiga o existență modestă⁶⁶.

Sunt concludente, în această privință, câteva exemple din evoluția unor întreprinderi care au existat și înainte de Primul Război Mondial și care, în perioada interbelică, deși au cunoscut oscilații și chiar stagnări în unii ani, s-au dezvoltat, totuși, la un nivel superior. În scurt timp, activitatea fabricii de cherestea „Drencova” cunoaște o învioreare, iar în 1934 se fac chiar renovări cu scopul măririi capacității de producție; este renovat utilajul, măsură impusă de adaptarea producției fabricii la cerințele exportului în Ungaria și Austria. Primind și importante comenzi din țară, fabrica de cherestea „Drencova” alimenta, în bună parte, piața din București, Giurgiu,

⁶³ *Unirea Română*, Timișoara, anul V, nr. 1000 (număr festiv), 11 martie 1935, p. 7.

⁶⁴ Cicală 1970, p. 329.

⁶⁵ Cicală 1970, p. 331.

⁶⁶ Cicală 1970, p. 332.

Galați și Brăila cu lemne de foc și materiale de construcție. Până în anul 1936, capitalul acestei întreprinderi s-a ridicat la 20.758.092 lei, dând de lucru în fabrică și la muncile auxiliare din exploatarea forestieră, permanent pe timpul întregului an, la aproximativ 350 de oameni. Autoritățile locale considerau deosebit de importantă activitatea acestei întreprinderi pentru Clisura Dunării, deoarece contribuia la rezolvarea unor probleme sociale acute din această zonă, cum era șomajul. Ea absorbea o bună parte din surplusul brațelor de muncă, aducând, în același timp, și importante beneficii statului⁶⁷.

Analizând desfășurarea vieții industriale din Clisura Dunării în perioada dintre cele două războaie mondiale, nu putem trece cu vederea faptul că, nici în perioadele de efervescentă a activității economice, nu era folosită întreaga capacitate de producție a întreprinderilor. Astfel, de exemplu, atelierul de țigări de foi „Ada-Kaleh”, având o capacitate anuală de producție de 6.000.000 bucăți țigări, nu producea efectiv decât aproximativ 2.500.000 bucăți.

Fabrica de cherestea „Drencova” lucra, de obicei, sub capacitatea sa de producție. În anul 1934, de exemplu, nu a atins decât 7,44% din capacitatea maximă de producție. În anii 1935–1936, exploatarea de cărbuni „Cozla” a produs 11.683.028 kg. și, respectiv, 9.713.714 kg, față de 16.000.000 kg, la cât se putea ridica producția anuală maximă.

De asemenea, marile societăți monopoliste împiedicau, și aici, exploatarea rațională a resurselor și bogățiilor naturale, atunci când interesele lor cereau aceasta. Astfel, exploatarea minierei „Cozla” îi aparțineau și alte concesiuni: pentru huilă în comunele Eibenthal, Svinița și Gherbovăț, iar pentru cupru în Moldova Nouă; niciuna dintre ele nu a fost pusă în exploatare normală⁶⁸.

În această perioadă, a fost sistată activitatea a numeroase exploatarea miniere din județul Severin. Astfel, spre exemplu, la minele de cărbuni Baia Nouă, în septembrie 1933 s-a reluat lucrul și a continuat exploatarea până la 31 martie 1934, când a sistat complet.

Societatea minelor de cărbuni din Mehadia concediase jumătate din personal în luna noiembrie 1934, în urma faptului că pierduse piața de desfacere a cărbunelui, iar căile ferate refuzaseră să-i mai acorde cote. Câteva luni mai târziu, la 15 martie 1935, minele Mehadia au fost închise definitiv. A urmat lichidarea societății, „cu care ocazie s-a iscat un proces între societate și Uniunea noastră (minieră) ca reprezentantă a muncitorilor; tratativele care s-au dus de Uniunea noastră cu reprezentanții societății au avut ca urmare că, în cursul lunilor martie și aprilie 1935, societatea a achitat salariile restante, precum și concediile de odihnă începând din anul 1930; procesul cu societatea s-a referit la drepturile muncitorilor pentru concedii de odihnă cu plată pe anul 1929, plus plata salariului pe luna în curs și următoarea concedierii muncitorilor (procesul a fost câștigat de muncitori)”⁶⁹.

Anii 1933–1938 au fost ani de dezvoltare și ale altor ramuri de producție în județul Timiș-Torontal. La Timișoara iau ființă, în această perioadă, o serie de noi întreprinderi industriale în ramurile textile, chimică, pielărie etc. O deosebită dezvoltare cunoaște industria textilă, mai ales industria lânii și a țesăturilor de bumbac. În această ramură iau ființă întreprinderi noi, ca: „Prima fabrică română de mătase” (1933), „Fabrica de textile” (1934), „Begatex” (1935) etc. Numărul întreprinderilor textile mari și mici din Banat a ajuns, în acești ani, la 50. Deși Banatul nu reprezintă decât 5% din teritoriul României, capitalul investit în industria textilă din acest ținut reprezintă, în 1936, 22% din capitalul investit pe țară în această ramură, iar valoarea producției – 16% din totalul general. Aceasta arată importanța pe care o avea industria textilă bănățeană, alături de cea metalurgică, pentru economia națională.

⁶⁷ Cicală 1970, p. 333.

⁶⁸ Cicală 1970, p. 334.

⁶⁹ Raport 1936, p. 23–24.

S-au dezvoltat, de asemenea, și alte ramuri ale industriei. Astfel, în industria chimică iau ființă: fabrica de cremă de ghetete „Eg-Güy” (1939), fabrica de produse farmaceutice „Gea-Krayer” (1936), ca să amintim numai de cele însemnate. Iau, de asemenea, ființă o serie de întreprinderi de tricotate, piele, încălțăminte și altele. Numărul întreprinderilor industriale din Timișoara ajunge, în 1936, la 120, iar al băncilor la 20⁷⁰.

În timp ce numărul întreprinderilor timișorene crește foarte puțin, înzestrarea energetică crește la 227,4%, ceea ce confirmă o creștere a nivelului tehnic al producției, iar numărul de lucrători sporește cu aproape 50%. Cea mai importantă creștere, în această perioadă, este înregistrată în ramurile industriei chimice și electronice; cea mai accentuată concentrare a puterii instalate este evidentă în ramurile electrotehnică, metalurgică, chimică, textile, confecții și alimentară, iar cea mai sensibilă concentrare a forței de muncă în electrotehnică, metalurgică, chimică, pielărie⁷¹.

Industria orașului oglindește dezvoltarea industriei grele (metalurgică, chimică, electrotehnică) și a ramurilor industriei ușoare tradiționale: textilă, confecții și încălțăminte. Această situație este favorizată și de extinderea societăților anonime, al căror număr – în perioada amintită – crește de la 25 la 62.

Societățile anonime au intensificat, în mod deosebit, concentrarea și centralizarea capitalului industrial, al lucrătorilor și, mai ales, a puterii instalate. Într-adevăr, coeficienții de devansare a evoluției societăților anonime față de firmele sociale erau de 1,31 la numărul de unități, 1,15 la capital social, 1,70 la puterea instalată și 1,16 la numărul de lucrători, de unde se poate trage concluzia că, având compoziția tehnică cea mai ridicată, societățile anonime realizează și cea mai înaltă productivitate a muncii, condiție fundamentală în cadrul economiei de piață concurențiale⁷².

Sub aspectul înzestrării fabricilor cu utilaje, putem afirma că o parte din întreprinderi, mai ales cele create după 1920 și care se bucurau de sprijinul statului prin comenzi (îndeosebi cele din ramura metalurgică, textilă și chimică), dispuneau de utilaje perfecționate. Dar numărul acestor întreprinderi era relativ mic. Cercetările din acel timp referitoare la **întreaga** industrie din Banat scot în evidență faptul că doar cca 50% din întreprinderi și-au înlocuit parțial utilajul uzat, între anii 1920–1936.

Existau unele cazuri, când, pentru a face economii de capital, patronii unor întreprinderi achiziționau utilaj scos din uz de către capitaliștii străini. Așa, de exemplu, proprietarii fabricii „Bozsak și fiul” S.p.a. au achiziționat, în anul 1936, războaie de țesut scoase din uz de firma furnizoare (din Germania), iar pentru atelierul de lăcătușerie au cumpărat utilaje provenite de la depozitele de fier vechi.

Marea majoritate a muncitorilor rămânea necalificată; astfel, în anul 1936, la 24 de fabrici cu peste 50 de muncitori (în total 5.815 muncitori), doar 26,4% dintre muncitori erau calificați, iar 73,6% erau necalificați⁷³.

Situația meseriașilor din Timișoara era mai bună decât în alte localități din țară. Astfel, de pildă, manufactura de tutun timișoreană era considerată „o mică și ordonată colonie”. Manufactura timișoreană crea lucrătorilor o serie de facilități: „o cantină unde muncitorii iau masa de la prânz cu 8 lei...un dispensariu curat întreținut”, dispensar prevăzut cu „30 de leagăne unde mamele care muncesc în fabrică își aduc copiii dimineața și îi lasă în păstrarea surorilor până după amiază când ies din fabrică”. Pentru educația copiilor de muncitori, manufactura de tutun

⁷⁰ Marin/Oancea 1971, p. 71–72.

⁷¹ Pascu (coord.) 1969, p. 166.

⁷² Pascu (coord.) 1969, p. 169.

⁷³ Pascu (coord.) 1969, p. 170.

dispunea de o grădiniță și o școală primară cu drepturi recunoscute de stat. De asemenea, se preciza faptul că „cinematograful, sala de lectură și infirmeria completează educația meseriașilor maturi și necesitățile sanitare ale fabricii de tutun”⁷⁴.

În această perioadă, cele mai importante întreprinderi (oficii) din Timișoara erau considerate următoarele: Petrolux, Banca Generală de Credit Ungară (Reprezentanța Generală Timișoara), Societatea Anonimă Română de transporturi internaționale „Schenker and Co.” Timișoara, Banca de Credit Român (sucursala Timișoara I), Uzina Comunală de Gaz Timișoara⁷⁵.

Dezvoltarea industriei și creșterea populației au dus la sporirea numărului de firme comerciale, Timișoara devenind unul din cele mai importante centre comerciale ale țării. O statistică din anul 1936 indica existența, în Timișoara, a unui număr de 1.389 unități comerciale, clasificate astfel: 264 unități ale marelui comerț, 906 unități ale micului comerț, 219 cârciumi și ospătării⁷⁶.

Multe din marile uzine timișorene erau și ele sub controlul capitalului străin, ca cele mai mari fabrici textile: „Industria lânii” și „Romitex” sau marile întreprinderi chimice: „Gea-Krayer” și „Prima Fabrică de spirt”⁷⁷.

Acumularea capitalului, dezvoltarea capitalismului în industrie și în comerț a impus creșterea rolului capitalului bancar. Slăbit în urma crizei din 1929–1933, în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial capitalul străin ocupa, în Timișoara, o pondere mai redusă decât înainte de criză.

Pozițiile capitalului străin se pot deduce din următoarele exemple: Banca de Credit Român, creație a capitalului austriac, al cărui loc, după 1919, este preluat de capitalul francez, avea participații la „Prima fabrică de ciorapi Timișoara”; Banca comercială italiană și română, care, de fapt, era o sucursală a unei bănci italiene (Banca Comerciale Italiana), își crează – printre alți afiliați – și Banca Agrară Timișană, reușind să impulsioneze activitatea capitalurilor italiene care pătrund în diverse ramuri⁷⁸. Banca de Credit Român (sucursala Timișoara I) avea sucursale în multe localități din țară, precum: Bălți, Brașov, Brăila, Cernăuți, Constanța, Galați, Iași, Oradea și Timișoara; banca dispunea de capital și rezerve, în valoare totală de 750 milioane lei⁷⁹.

Capitalul german își va intensifica pătrunderea în industria timișoreană în perioada 1933–1940, îndeosebi în industria chimică.

Datorită procesului de concentrare și centralizare a capitalului bancar, numărul băncilor nu crește după 1933. La 1 ianuarie 1939 erau semnalate, în Timișoara, 12 bănci cu activitate normală și trei bănci în curs de lichidare⁸⁰. Spre exemplu, Banca Generală de Credit Ungară (Reprezentanța Generală Timișoara) avea sucursale în Brașov și Oradea Mare⁸¹.

În domeniul edilitar-administrativ, realizările din municipiul Timișoara sunt remarcabile. În acest sens, în 1934 s-a construit o linie de tramvai până la oprirea finală din Aleea Octavian Goga, înlesnindu-se, astfel, circulația mult dorită între oraș și pădurea regală; totodată, se instalează o pompă-turbină și o bandă de cauciuc pentru ridicarea cărbunelui din silozuri. În 1935 se deschide Parcul Rozelor, o raritate în toată Europa. În anul următor s-a pus piatra fundamentală la Catedrala monumentală ortodoxă română din Cartierul Cetății; la tramvaiele comunale s-au pus în funcțiune două căldări noi pentru o producție de 27 tone aburi la oră și s-a terminat linia de circuit (nr. 6), care traversează prin Cetate-Fabrică-Elisabetin-Iosefin, adică prin Cartierele

⁷⁴ *Biruința*, Timișoara, anul II, nr. 18, 28 ianuarie 1934, p. 3.

⁷⁵ *Indicatorul străinilor*, Timișoara, 1935, p. 27.

⁷⁶ Pascu (coord.) 1969, p. 170.

⁷⁷ Marin/Oancea 1971, p. 72.

⁷⁸ Pascu (coord.) 1969, p. 170.

⁷⁹ *Indicatorul străinilor*, Timișoara, 1935, p. 27.

⁸⁰ Pascu (coord.) 1969, p. 172.

⁸¹ *Indicatorul străinilor*, Timișoara, 1935, p. 27.

I, II, III și IV; s-a instalat un degazor pentru protecția corozionilor; în același timp, s-a ridicat o hală de construcție metalică, pentru adăpostirea căldărilor noi. În 1937, tramvaiele construiesc o turnătorie nouă; tot atunci, se ridică – în Cartierul I – Palatul Ucenicilor, de o rară frumusețe; la Horticultura comunală se instalează un atelier lung de 36 m, pentru secția olăritului; mai târziu, se construiesc: o casă pentru palmiere, un turn rezervor, un șopron mare și un grajd modern⁸².

Pentru a înțelege situația economică a întregului județ Timiș-Torontal este relevantă nota trimisă de către Direcțiunea Vănilor, Serviciul Administrativ – la data de 9 octombrie 1937 – prin care este solicitat avizul prefectului județului pentru autorizațiile de funcționare a următoarelor stabilimente industriale din Jimbolia, conform art. 94 din Legea vănilor: fabrica de pălării „Union”, moara „Prochaska și fii”, fabrica de țigle și cărămizi „Bohn” S.A., fabrica de pălării și cloșuri „B. Decker & Comp. S.A.”⁸³

În concluzie, relativa prosperitate economică de care se bucura întreaga țară a afectat și Banatul, de altfel o zonă înzestrată cu multe bogății naturale.

Măsurile cu caracter economic adoptate în perioada studiată, măsuri care vizau progresul economic general și limitarea penetrației capitalului străin în economia românească, s-au împletit cu măsurile sociale (ocrotirile sociale, asistența sanitară, condițiile de locuit, salarizarea, durata zilei de muncă ș.a.), încercându-se – și pe această cale – să se realizeze coeziunea societății românești, inițiativă laudabilă pentru autoritățile din acea vreme.

Bibliografie

- Biruința*, Timișoara, 1934.
 Cicală 1970 = Aspecte ale dezvoltării economice și sociale în Clisura Dunării (1918–1938), în *AIACN*, Cluj-Napoca, XIII, 1970.
Curierul Banatului, Timișoara, 1937.
Glasul Muncitorului Român, Reșița, 1935.
 Grofșorean 1946 = C. Grofșorean, *Banatul de altădată și de totdeauna. Sinteza problemelor istorice și social-politice*, f.e., Timișoara, 1946.
 Hromadka 1995 = G. Hromadka, *Scurtă cronică a Banatului montan*, Imprimeria de Vest R.A., Oradea, 1995.
Indicatorul străinilor, Timișoara, 1935.
 Manolescu (coord.) 1996 = V. Manolescu, *225 de ani de siderurgie la Reșița (1771–1996)*, Editura Timpul, Reșița, 1996.
 Marin/Oancea 1971 = W. Marin, Gh. Oancea, *Mișcarea antifascistă și revoluția populară în Banat*, Editura Facla, Timișoara, 1971.
 Mărgan 1996 = S. Mărgan, *Două secole de metalurgie pe Valea Bistrei*, Editura Timpul, Reșița, 1996.
 Munteanu 1969 = Aspecte din viața și lupta minerilor din Banat între anii 1934–1938, în *Studii de istorie a Banatului*, Tipografia Universității din Timișoara, Timișoara, I, 1969.
 Mușat/Ardeleanu 1988 = M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea a II-a (noiembrie 1933–septembrie 1940), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.
 Pascu (coord.) 1969 = Șt. Pascu, *Timișoara – pagini din trecut și de azi*, f.e., Timișoara, 1969.
 Perianu 1996 = D. Gh. Perianu, *Istoria uzinelor din Reșița (1771–1996)*, Editura Timpul, Reșița, 1996.

⁸² Grofșorean 1946, p. 59.

⁸³ Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale, fond *Prefectura județului Timiș-Torontal*, d. 66/ 1937, f. 12.

- Popescu 1972 = Momente semnificative din lupta metalurgiștilor de la uzina „Ciocanul” Nădrag, între anii 1917–1944, în *Tibiscus*, Timișoara, 2, 1972.
- Radulovici/Ieli 1975 = Aspecte privind conflictele de muncă și acțiunile greviste ale muncitorilor metalurgiști de la uzinele Ferdinand-Călan-Nădrag (1935–1940), în *Tibiscus*, Timișoara, 4, 1975.
- Raport 1936 = *Raport către al VIII-lea Congres al Uniunii Muncitorilor din Industria Minieră din România (1936)*, f.e., București, 1936.
- Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale, fond *Prefectura județului Timiș-Torontal*.
- Sonea/Sonea 1978 = E. Sonea, G. Sonea, *Viața economică și politică a României (1933–1938)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.
- Unirea Română*, Timișoara, 1934–1935.
- Zahiu (coord.) 1971 = I. Zahiu, *Reșița, istorie și contemporaneitate*, f.e., Reșița, 1971.

LA SITUATION ÉCONOMIQUE DU BANAT PENDANT LA PÉRIODE 1934–1937 (Résumé)

La Roumanie a connu des importants changements en ce qui concerne le développement de son économie, changements qui fourniront un certain trait pour son intégration dans les relations économiques internationales, surtout après 1934. Ainsi, par exemple, l'un des traits particuliers quant au développement économique de la Roumanie le représente „*sa dynamique constante, son évolution ascendante, spécifique pour la phase de redressement du cycle de conjoncture qui a commencé après la grande crise pendant les années 1929–1933*”. L'intérêt invariable des politiciens à partir de 1933 deviendra le développement des forces productives, développement qui était possible seulement par la stimulation du progrès technique, par l'accélération et la diversification de l'industrialisation et de l'économie toute entière, par l'augmentation des investissements de fonds; aussi par une plus grande importance attribuée aux éléments autochtones – c'est-à-dire le capital, la force de travail et la direction –, par la limitation de la pénétration des finances étrangères, l'élevation de la fonction interventionniste de l'État dans l'économie et de la contribution de l'enseignement et de la science au progrès économique du notre pays.

La prospérité économique relative de la Roumanie, en ensemble, a englobé aussi le Banat, d'ailleurs une région dotée avec nombreuses richesses naturelles.